

Што тука значи некаква си личност?

Вапцаров како Македонец и симбол на македонското малцинство во Бугарија.

Предавање одржано на 27 мај 2023 г. во Македонски културен клуб „Никола Вапцаров“ во главниот Благоевград.

Претпоследната строфа напишана од Никола Вапцаров, во неговата претсмртна стихотворба го содржи прашањето – „Што тука значи некаква си личност?“, на фонот на борбата и смртта.

И ние би можеле да се запрашаме со него – зошто е важен Никола Вапцаров? Се разбира секој човек е важен, но не сите луѓе ги паметиме и прославуваме. Да - тој беше Македонец, но такви нè има многу. Загина во борба, но многумина исто загинаа. Голем поет е – но има многу големи поети, на кои ниту имињата ги немаме слушнато. Зошто е тогаш тој толку важен за нас – Македонците во Бугарија и зошто е толку важен за две држави, кои да се караат за него?

Одговорот тој го даде посмртно – се претвори во симбол, во овоплотување на трагичната борба на македонскиот народ за национална афирмација, борба во која самиот изгоре.

Тој е роден во Македонија – но не слободна, туку под османлиска власт. Но никогаш не ја запамети Турција – немаше ни три години откако таа власт си отиде и беше заменета со бугарска. Тој израсна во Бугарија овде ги помина сите нивоа на образование прво во Банско, па во Разлог и накрај далеку од родниот крај – во Варна. Израсна во еден од нај националистичките образовни системи во кој место за македонско чувство немаше. Македонското чувство кај него го наоѓаме уште во неговите младински песни. Години пред митската одлука на Коминтерната од 1934 г. за наводно создавање на македонска нација уште во неговите стихотворби од 1929 и 1930 г. тој ја определува имено Македонија како своја поробена татковина, сонува да се бори и умре за неа, а Бугарија ја определува како туѓина. Тие чувства ќе ги запази до крајот на својот живот.

Од каде дојде тоа чувство тогаш, кога не е ниту од бугарскиот образовен систем ниту по линија на Коминтерната?

Вапцаров него го поцрпи од традицијата на македонската револуционерна борба со која беше пропиен неговиот крај на Македонија, и неговото семејство, од македонските борби внатре во Бугарија развивани од некои кругови лицемерно под знамето на „независна Македонија“, но во желбата на Македонците за обединување на нивната татковина. Самиот дури се најде во македонски револуционерен кружок во Варна во 1930 – 1931 г.

Како е и денес кај Македонците во Бугарија македонското национално чувство дојде од фамилијата, од традицијата, не како кај многумина што со годините се побугарија - од училиштата, телевизјата, книгите. Тоа е природната свест, која постои и опстојува наспроти пропагандите.

Сепак тој преживува криза на разочарување во Татковината, после обидот на михајловистите да го убијат неговиот татко а потоа и самиот него. Тоа јасно е кажано во неговата покајничка стихотворба Татковина:

„днеска ме плиска ненужно пролятата крв на твои герои платени със чужди пари и аз ще те питам
Родино всичко това за теб ли бе нужно кажи“

Сите маки на животот ќе го доведат до тоа да

Плюх озлобено и в теб и в самия живот.

Уште порано той ја губи и верата во Бога што ја има добиено од својата мајка и ќе најде утеха во верата во светлата иднина ветувана од комунизмот.

Ова кратка фаза од 2-3 години тој ќе ја опиште во својата стихотворба реферат со зборовите:

Послушайте, верно е,
нас ни отплесна
епохата, хляба, живота.
Помислихме ние
родината тесна
за нашите песни,
защото очите ни гледаха
нейде звездите
и чакахме само сигнала,
когато зората
със гръм ще отприци
на дните водите
преляли.
Очите ни гледаха
само звездите,
пред нас
те не виждаха нищо.

Веќе после своето доаѓање во Софија тој стапува во врска со македонската интелигенција овде и особено со Михаил Сматракалев и во 1938 г. ќе биде еден од основачите на Македонскиот литературен кружок, кружок кој според својот статут се определува како „ „Кружокот е самостојна, независна група од македонски поети и писатели, обединети од заедничка цел да работат за создавање на македонска уметничка литература...“ Вапцаров го изнесува основачкото реферат во кој ќе декларира: „Ние сме Македонци и нашето творештво треба да биде во служба на македонската кауза“.

Еден од најактивните учесници е во овој кружок. Изнесува реферати иза други учесници. Членовите во своите дискусии го нарекуваат „македонски поет“ и тој не ја отфрла оваа титула. Овој кружок подготвува антологија на македонската литература од времето на свети Кирил до нивно време и во неа се предвидува да се вклучат и патриотските творби на Вапцаров. Во овој кружок се дискутира македонскиот литературен јазик и творбите напишани на него како тие од Коле Неделковски, Кочо Рацин и Венко Марковски. Каков е односот на Вапцаров кон македонскиот литературен јазик:

За тоа јасно сведочи професорот Симеон Русакиев, кој присуствувал на една од збирките на кружокот:

Веднџ др. Ангел Жаров ми съобщи за предстоящо заседание на Македонскиот литературен кружок... Заседанието на кружока стана в една адвокатска кантора на бившата „Мария Луиза“, сега бул. „Георги Димитров“ 2. Другарите от кружока имаха за задача да обсъдят въпроса за издаването на една антологија на македонската национална литература. В тая антологија се проектираше да бѣдат вклучени поетически творби от времето на Кирил и Методий до наши дни. Въпросът бе поставен извънредно сериозно и по него се изказаха всички членове на кружока, завързаха се спорове, изказаха се различни

мнения. На това заседание Вапцаров направи основно изказване. Това, което чух от него, а също така и от други някои членове на кръжока, ми направи извънредно силно впечатление. Вапцаров говореше за македонския народ, за неговата освободителна борба, за националната му култура и литература, за неговото бъдеще. Със своята удивителна логика, с правилната постановка на въпросите той създаде у мен впечатлението, че е добре подготвен марксист, че познава гениалните ленинско-сталински разработки на националния въпрос, че успешно ги свързва с борбите и задачите на македонската нация. Вапцаров говореше спокойно, но с вътрешно вълнение, със страст, с рядка убедителност, с чувство на патриот-интернационалист. Преброждайки тежкото историческо минало на Македония, той се озаряваше, когато говореше за нейното освобождение. В името на светлото бъдеще той изтъкваше необходимостта от борба за обособяване на македонски литературен език, от борба срещу шовинизма на българската и югославската буржоазия. В своето изказване за македонския език той говори за отдавнашната книга на Мисирков, поставяща за пръв път въпроса за македонския език, говори за Кирил и Методий, Климент Охридски, поп Богомил, Кирил Пейчинович, Йоаким Кърчовски, братя Миладинов, Григор Пърличев и др.¹

МЛК практически го воведува во употреба македонскиот литературен јазик во бронзената плакета со мапа на Македонија што ја изготвува и со текст на македонски јазик со бугарски букви: *“слободна независна Македонија”*; *“Ја го разбирам светот само како поле за културно натрпеваурејне меѓу народите”*. *“Преко другарите спартакисти македонската младеш праќа поздраф на младите од СССР 1940 август Софија”*

Тоа е 1940 г., 5 г. пред „измислувањето“ на македонскиот јазик во 1945 г. како што велат бугарските националисти и се случува во центарот на Софија.

Кај него до крај е присутна поетската опозиција меѓу категориите нас/наш = македонски и туѓо = бугарско:

- Моја земја (Македонија) – туѓа земја(Бугарија) (Земја)

„твои (на Татковината Македонија) херои“, „платени со туѓи (бугарски) пари “ (Татковина)

Вината не беше наша – вината беше туѓа (Илинденска)

Во сите свои стихотворби тој пишува за Македонија како негова татковина. Од рани детски години тој сонува да се бори и жртвува за неа. Како што ќе резимира во реферат:

Аз мисля, че първата
капка, която
от своята кръв
за света ще пролея,
ще бъде за моите
поробени братя,
ще бъде за Нея!
И ти се опитай да спориш
със мене.
Та аз за секунда, за миг

¹ От тук виждаме, че и за Вапцаров македонците са отделна нация от времето на св. Кирил и Методий, неговата подкрепа за създаване на македонски литературен език и добре известното на него и останалите кръжочници дело на Кръсте Петков Мисирков, с чийто син са били във връзка.

ще те смажа.

...

аз страдам за свойта Родина.
Аз страдам за вас,
и за себе си страдам...

Вапцаров се надевал дека сепак ќе доживее да ја види слободна Македонија. Во недовршената стихотворба ќе бидам стар, тој кажува:

Ще бъда стар, ще бъда много стар,
ако остана след погромите, разбира се

...

така и мене днеска ми се иска
за бъдещето да си помечтая.

...

Тогав а аз ще имам син
синът ще бъде двадесет годишен.

...

Поставям очилата, като
лента
на кино плавно плъзгат се
колоните
И ето виждам - плана с сто процента
по посева изпълнен в
Македония.

.....

Не казвам нищо. Мръщя се обиден
и гледам моя син ме дебне тихо.
Но аз се пазя той да ме не види
с какво доволство днеска се
усмихвам.

Но не му било пишано а и сам не верувал во тоа.

Вапцаров и смртта:

Вапцаров од детство до крај предвидувал своја рана смрт и тоа во туѓ крај.

Во Гатач:²

Ти втречено се взираш във ръката
И казваш че нещо съм дълго жив
Отпускаш я и гледаш мълчелив
Доловил смътно некаква загадка.
„Да, да не виждаш ли! – те тука се пресичат
И ясно сплитат смъртния ти кръст.
Куршум за някаква незнайна гадна мъст
Изпрати ще те млад тъй рано в гроба“.
А аз те гледам, гледам с страх фалшив
И мил ми ставаш некак си безмерно
И ако знам че всичко туй е верно
О, колко колко щех да съм щастлив.

4. III. – 29 г. Варна

Во Предвештание:

Аз вярвам майко родино пресвята
Във светлостта на своя бъден ден
Аз зная, знам не вечни са теглата,
И тоз народ не е за тях роден.

.....

Аз вярвам майко – малък слаб поет
Аз вярвам, че ще дойде светъл ден,
Но аз ще бъда само силует
И черна нощ ще бъде окол мен.

Во Далечен брег:

Но после в миг един светлик
Свирепо скъса вечерта
И моят път – безгробна смърт
В далечен край, очерта.

19 VIII – 930 г., Русе.

Претсмртни мисли и зборови на Вапцаров

Междувременно Вапцаров съжالياва в килията, че не е станал партизанин в Пирин Планина и че няма да загине там (Спомен на Младен Исаев) - няколко месеца преди това той е отхвърлил предложението на щаба на партизаните в Пиринска Македония да се присъедини към тях (Спомен на Александър Лазаров Пицин).

- Ех, за едно само съжالياвам: че не можах да поскитам с партизански отряд по Пирин ... Да загине човек в планината е друго ... А тука – вързан като животно в клетка ...³

² Голяма тетрадка.

³ Никола Вапцаров, Спомени, писма, документи, 235 – 237.

И до својата мајка: „Мамо, аз трябва да умра. Гледай да свикнеш с тази мисъл, успокоявай се с думите на твоя Христос: Ако житното зърно най-напред не умре, то не може да даде плод.“

Во Претсмртно:

Аз паднах. Друг ще ме смени и...

толкоз.

Какво тук значи някаква си личност?!

Разстрел, и след разстрела - червеи.

Това е толкоз просто и логично.

Но в бурята ще бъдем пак със тебе,

народе мой, защото се обичахме!

14ч. - 23.07.1942 г.

Софийско гарнизонно стрелбище

Правното убийство на поетот

Вапцаров е арестуван и съден като организатор и ръководител на подривна дейност, макар че от документите по делото и дори от обвинителния акт е видно, че никакви решения не е вземал, а само е изпълнявал нарежданията на Радойнов и е имал реално функцията на куриер-свързочник. Интересна теза е развита в искането на прокуратурата за отмяна на присъдата, внесена през 2004 г. А именно, че макар да е имало формално обявяване на война на Англия и Франция, България не се е намирала в състояние на фактическа война, тъй като военни действия не са били извършени, не е обявена обща мобилизация, нито военно положение (тук бих вметнал още и това, че България не се намира и формално във война със СССР, за връзки с които са обвинени Вапцаров и останалите). Поради това подсъдимите са съдени неправилно от военен съд вместо от граждански и неправилно им са дадени присъдите по ЗЗД, предвидени при състояние на война, които са почти всички смърт, вместо мирновременните, които са затвор. Освен това им е отнето правото на апелация и обжалване пред по-висша инстанция (Вапцаров, Дело 585/1942, 604 – 611).

„Куршум за някаква незнайна гадна мъст“ (Вапцаров, „Гадател“)

Вапцаров е разстрелян заедно с другарите си на 23 юли 1942 г., само часове след произнасяне на присъдата. За самия разстрел е публикувано потресаващо свидетелство, което тук ще цитирам в цялост:

„Някога в Търново имаше един старец, свидетел на разстрела на Вапцаров, който по същото време е бил военнослужещ. С него ме запозна професор Никола Николов, който знаеше, че проявявам особен интерес към живота и творчеството на Вапцаров. По думите на очевидеца, след първия разстрел поетът останал жив, но припаднал. Присъстващият лекар напипал пулс и заявил, че Вапцаров е жив. Тогаво палачите се обадили по телефона в двореца и съобщили на Борис III, който останал недоволен от тази новина и с груб тон наредил поетът да бъде ликвидиран.

«Убийте го! Гръмнете го в главата!» — викнал гневно царят.

По международните закони властта няма право повторно да изпълнява присъдата. Който оцелее след разстрел, бива оставян жив. Въпреки това, последвала втора екзекуция, която повече приличала на

мокра поръчка. Вапцаров е застрелян отблизо в главата и силна струя кръв шуртяла по дясното му рамо. Такава била царската «милост» на Борис III, в онази епоха, за която напоследък се твърди, че уж не е имало фашизъм...“⁴

Двудомен поет

Колко излишна война се води от българска страна за Вапцаров! Когато македонската позиция е толкова примирителна. Да, Вапцаров е македонец по самосъзнание, когато пише за родината – пише за Македония, мечтае за независима македонска държава. За това е македонски поет. Но същевременно той пише на български език, учи се от българските поети преди него, неговите стихове променят българската поезия, от него учат много български поети след него. Така че той се явява и български поет. За целта се използва една прекрасна дума: „двудомен поет“. Поет с два дома. Никой не се опитва да го отнеме от България и българите, нито от българската литература. Вапцаров се явява личност и творец, който обединява и свързва, а не разделя. Той свидетелства, че и македонците с македонско самосъзнание, живеещи в България, могат и допринасят за нейното развитие.

Преголем за да биде премолчен од негаторите.

Исто како македонската народна песна Вапцаров и неговото творештво се преголеми за да бидат премолчени (како сега се прави сега во Бугарија со Антон Попов). Тој е нај преведуваниот поет од Бугарија светот. А неговото постоење ја негира во тоталност целата позиција на Бугарија спрема Македонија и Македонците. Особено за лагата дека во Бугарија нема македонско малцинство. Вапцаров е еден од најбележитите припадници на тоа малцинство. Затоа треба да се води војна за него, да се одземе од неговиот народ („во бурата ќе бидеме пак со тебе / народе мој затоа што се сакавме“). Исто како и денес македонските песни за кои ги тепаа Македонците во време на комунизмот денес ги пуштаат по бугарските телевизии како бугарски. Песните се душата на Македонија и на Македонците. И додека постојат Македонците во светот и во Бугарија дотогаш ќе се пеат македонските песни, дотогаш ќе биде актуелен и бесмртен и Вапцаров.

⁴ Николай Александров, «Гръмнете го в главата!», наредил цар Борис III, когато Вапцаров оживял след първия разстрел, News Front, 23.07.2020, <https://thebulgariantimes.com/%D0%93%D1%80%D1%8A%D0%BC%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B5-%D0%B3%D0%BE-%D0%B2-%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BB-%D1%86%D0%B0%D1%80-%D0%91%D0%BE/>, ползвано на 30.10.2022)